

Keleti krónikák a török-magyar világról.

Ha a kutatnivágyó orientalista Nyugat hatalmas könyvtáraiban búvárkodik s kutatásai közepette vizsgálódó szemét a török-magyar világ *még fel nem tárt* forrásanyagára irányítja, ezen a téren sok újat és érdekeset fog találni. Így például meglepetve fogja tapasztalni, hogy nemcsak az egykorú és késői török forrásmunkák, hanem perzsa, sőt arab kompilációk is — *többszörre en passant* — foglalkoznak a török hódoltság egy-két fontosabb fázisával.

Természetesen, az imént említett perzsa és arab krónikák jelentősége, a magyarországi török hódoltság forrásanyagának analizise tekintetében, nem valami nagy. Ugyanis tudnunk kell azt, hogy ezek a keleti históriák legtöbbször csak kompilációk s a minket, magyarokat érdeklő részeket leginkább a már ismert — avagy még ismeretlen — török nyelvű krónikákból merítik, mely utóbbiak anyagának abszolút értéke — igen gyakran — szintén nem számottevő.

Azonban ha számításba vesszük azt a le nem tagadható vezérelvet, mely szerint a török-magyar világ lehetőleg minden fázisának pontos ismerete nem igen képzelhető el az erre a korra vonatkozó összes, keleti nyelvű munkák feltárása nélkül, továbbá, ha megfontoljuk azt a lehetőséget, mely szerint nemcsak a török, hanem az arab és perzsa nyelvű krónikákban is találhatunk több olyan eredeti betoldást, melyeket nem lelhetünk föl egyéb keleti kútfókban, ismétlően: mindezeket meggondolva, meg kell engednünk azt, hogy a már gyakran említett *arab és egyéb keleti nyelvű kompilációk, ha nem is abszolút, de legalábbis formai jelentősége — hazánk török hódoltsági korszakának pontos vizsgálata szempontjából — elvitázhatalan.*

A legutóbbi fontolgatás alapján talán nem lesz érdektelen, ha egy-két olyan epizódot mutatunk be egyes keleti krónikákból, melyek megemlékeznek a törököknek Magyarországra ellen vívott harcairól is.

A British Museum keleti könyvtárában található „Add. 18.517“ jelzésű kézirat szerzője: Aḥmad bnu Júsuf bnu Aḥmad Cselebí al-Karamání. A krónika címe: „Achbár el duval va áthár el uval.“ Anyaga: világhistória.

Hádsí Chalfa (Ed. Fluegel, I. 186.) ezt az írot egy kissé másképp nevezi meg és többek között megállapítja róla, hogy munkáját 1598-ban írta, melyet al-Dsenábí történetéből állított össze; azonban ezt kibővítette, „sok helyen összezavarván a dolgok rendjét a dinasztíák tekintetében.“

Ez az elég silány krónika ránk nézve annyiban érdekes, amennyiben többször megemlékszik a törököknek hazánk ellen vívott harcairól. Így — többek között — szól a várnai csatáról (229., 250. folio), a mohácsi vészről (240. folio, a. és b.) és Szigetvár megvételéről (244. folio) is.

A várnai csatáról ezeket mondja:

„A 849-ik évben (Kr. u. 1445.) Murád chán lemondott a szultánságról fia, Muḥammad chán szultán javára és visszavonult a szultánság ügyeinek vezetésétől. Magnúsza várost választotta ki önmaga részére s ott meghúzta magát. Ez a hír elterjedt mindenfelé, mire a gyaurok fejedelmei mondták egymás között, hogy az igazhívők királya már nagyon öreg lett s már visszavonult a szultánság ügyeinek vezetésétől és helyét átadta ártatlan gyermekkorban élő fiának. Ekkor tehát a magyarok királya, a németek királya, a csehek királya, a latin fejedelem, Boszna fejedelme, Bolja ura, Aflák ura és a francia nép megegyezik egymással arranézve, hogy a muszlimek ellen háborút indítanak és hogy ezek országát tökéletesen el fogják pusztítani.

Miután ez a hír eljut a szultánság nagyjaihoz, ezek megijednek és megrettennek, majd azon mesterkednek, hogy Murád szultánt visszahívják Magnúsza-ból azért, hogy velük legyen, mivel Murád neve már mindenfelé ismert s mert már sok volt egy kicsit a gyaurok szemtelen magaviseletéből. Tehát elutaznak Murádhoz és kérlélik őt. Ő azonban szabódik és azt mondja: mit is tehetnék én értetek, hagyjatok engem! — De végre is enged kérésüknek és elindul fiával, Muḥammad szultánnal az ellenség ellen.

A két tábor csatarendbe áll s ezután a döntő ütközet megvívása végett összecsapnak és megtörténik, hogy a muszlimek megfutamodnak. Ekkor a gyaurok üldözőbe veszik és öldösní kezdik az igazhívőket. A centrumban csak Murád chán szultán maradt meg. Miután ő látja ezt, két kezét kitérva az ég felé térdre esik Allah színe előtt és az ő mindenhátó segítségéért könyörög, valamint a szentéletű próféta közbenjárását is kéri.

Valóban, egy pillanat sem múlt el s a magyarok királya

— aki vezére volt az ellenséges seregnek — a győzelem csalfa reményében ringatva magát, kiválik katonái közül olyannyira, hogy egyedül marad és kihívja Murád szultánt párvialdra, majd ráront a muszlimekre, azonban történetesen lova lerogyott alatta s ekkor hozzárohannak a muszlimek és levágják fejét, melyet azután lándzsára tűznek, miközben ütögetik az átkozott király ezen levágott fejét. Miután látják ezt a gyaurok, mind egy szálíg megfutamodnak. A muszlimek nyomukban vannak és halomra öldösisik őket. Ez a nap a gyász, az öröm és egyúttal a pusztulás napja volt a jámbor hívők részére, akik rengeteg hadizsákmányt és foglyot ejtettek hatalmukba.

Miután a szultán visszatért a győzelmes hadjáratból, a szultánságot ismét ráruházta fiára, Mu^hammadra, majd visszavonult Magníza vidékére...

A 258. és 259. foliókon a krónikaíró a mohácsi vész előzményeiről szól. Magáról a csatáról is megemlékszik egypár sorban, melynek magyar fordítását szabad legyen az alábbiakban adnom:

... a szultán a Drávához jut el, mely egyike a legnagyobb folyóknak a világon. E fölött nagy hídát vernek Eszék magasságában. Ezen a hídon átkel a hatalmas török sereg. Miután ezt hallja a pogány magyarok feje Láhús, összegyűjti ördöngös katonáit s elindul velük székhelyéről, Búdín-ról a törökök ellen körülbelül öt állomásnyira és tábort üt egy víztelen pusztaságon, melyet Muhárds-nak hívnak. *A muszlimek felülről néznek a gyaurok táborára,*¹ majd rendezik a jobb és balszárnyat. A szultán Allah-hoz imádkozik. Ezután *a janicsárság elé, a katonák közé 150 szekeret állítanak, melyek a nagy ágyúkat vonták. A kocsikra ráteszik a nehéz lövegeket, majd az egyik szekeret a másikhoz erősítik láncokkal.*² A janicsárok a szokásos kilencsoros hadrendbe állanak. Jönnek a pogányok s mindannyian a centrumra rohannak, de ekkor látják, hogy nem tudják ezt áttörni a szekerek miatt s így a jobbszárny³ ellen fordulnak. Közöttük meg a ruméliaiak között véres harc fejlődik ki, de mikor látják a gyaurok, hogy nem bírnak a muszlimekkel, akkor az anatóliai katonák ellen fordulnak, ezekkel erősen összezsapnak. A pogányság vezére, az átkozott király már elérte a török

¹ Ez nagyon fontos adat annak bizonyítására, hogy a magyarok készségi állása nem lehetett nagyon messzire a Majssról a Duna felé húzódó terrasz szélétől. (V. ö. *Gyalóky*: A mohácsi csata. — *Mohácsi Emlékkönyv*: 220. és k. II.) (Szerk.)

² Ez tehát szintén ellene szól annak a sokszor hallható hamis feltevésnek, hogy a török seregnek 500 ágyúja lett volna. (U. o. 198. I.) (Szerk.)

³ Helyesen: balszárny. (Szerk.)

ágyúkat, többre azonban már nem képes. Az öldöklés eltart napnyugtáig, ekkor felülkerekednek a muszlimok és a pogányok megfutnak, mint a félenk szamarak. A muszlimok üldözik őket és rettenetes mészárlást visznek végbe közöttük. Közeledett az éjszaka, akkor megpihentek, mert már patakokban folyt a vér. Ekkor a muszlimok számtalan sok zsákmányt ejtenek. Ezután a szultán a magyar király országa székhelyének, Búdín-nak elfoglalására indult. Ezt a várost üresen találva, hatalmába is veszi. Ez a győzelem egyike volt a legnagyobbaknak...

Szigetvár megvételéről krónikásunk — többek között — ezeket mondja:

973. év sávvál hó 9-én (1565 Kr. u.) a szultán elindult Szigetvár (Szakadvár) városának meghódítására. A szultán akkor már öreg és elhízott volt, azonkívül köszvényes bántalmak is kínozták. Elindult tehát tengernyi katonájával. Elküldte Portú basát Kele vár meghódítására. Ami Szigetvár várát illeti, ez igen meg volt erősítve. Víz vette körül és minden oldalról pocsolják környékezték. A szultán betegsége ostrom közben erősödött. Érti már halálát és győzelemért imádkozik Allahhoz. A leendő szultánhoz, fiához, Szelímhez levelet ír, melyben többek között meghagyja neki, hogy rögtön siessen hozzá, „nehogy a muszlim katonák a gyaurok országában elpusztuljanak.“ Ezután a szultán meghal. A nagyvezír eltitkolja halálát, majd az orvosok főnökével a holttestet behalzsamoztatja s a belső részeket ott helyben eltemeteti. Szüntelen keresik az alkalmat a vár meghódítására. míg szombaton délben sikerül is bevenniök Szigetvárt. Ez történt szeptember hó 7.-én, a 974. évben (1566 aug. 24.-én). A katonák megerősítik és rendbehozzák a várat, míg Muḥammad basa a nagyvezír Szelím chán szultánt idehívja, aki Kutá-hije vilajetből Sztambulba jön, ahol elhunyt atyja örökébe lép s nemsokára Szigetvár felé indul...

Ugyancsak a British Museum-ban találhatjuk a „25,311. Plut.“ jelzésű, arab nyelven írt krónikát, melynek címe: „Rauḏat al-achbár fi dzikr afrád al-achjár.“ Ennek a történeti kompendiumnak szerzője: 'Alí bnu Jászín al-'Umri. Minőségre nézve ez a világhistória sem jobb a többi hasonló keleti históriáknál annál inkább, mivel már a XIX. sz. első felében íródott.

Anyaga: főleg muḥammedán történet. Az oszmanidákkal kapcsolatban többször megemlékszik a magyarokról, az „unkarúsz“-okról, még pedig meglehetősen felületes modorban. Így például a 145. folio, a. oldalán II. Muráddal, illetve ennek apjával, I. Muḥammaddal kapcsolatban elmondja hogy I. Muḥammad — fiának kérésére — másodszer is elfog-

lalja a trónt, tekintettel a magyarok támadására. Muḥammad azután megtámadja a magyarokat, megöli királyukat és őket megfélemlíti.

Ugyanezen a folián megemlékszik Konstantinápolynak II. Muḥammad által eszközölt elfoglalásáról. A sorokból látszik az a néma csodálat, mellyel a krónikaíró adózott Bizánc hős védőinek. A bizánci császárt „király“-nak nevezi, aki, krónikásunk szerint, a falakra hágott és onnan buzdította a gyaurokat a végső ellenállásra, míg egy janicsár felkúszott hozzá és leütötte a fejét.

Ennek elmondása után az arab krónika még többször szól a magyarokról. Így például a 149. folio a. oldalán megemlíti, hogy I. Szolimán egy hónapig ostromolta Belgrádot, míg ezt be tudta venni. Majd elmondja egypár sorban, hogy a nevezett török uralkodó ostromolta Búdín-t — azaz: Budát — melyben a magyarok királya tartózkodott. Azonban ez a király elmenekült és így a szultán elfoglalta Búdín, Üník (?), Tabar (?), Dín (?) és Chardsat (?) várát. Ezután ostromolta Ílúf (?) és Marádsa várakat, melyeket be is vett. Végül elfoglalta Barkász-t (?), Búkáj-t (?), Ruknavár-t (?) és Mar-dún-t (?), a „nemcse“ király városát, minekutána visszatért Isztambulba.

A 149. folio b. oldalán olvashatjuk, hogy a gyaurok bevették Búdín-t és a benne levő muszlimeket felkoncolták. Erre a szultán ismét megtámadja őket, mire a magyarok meg-alázkodnak és az engedelmesség útjára térnek. Ekkor a szultán ostromolni kezdi Búdín-t s elmúlt az év s a szultán csak nagy nehezen tudta elfoglalni ezt a várost. Ami gyaurt talál benne, azt mind megölte. *Ezután a szultán bevette Ak Hiszár-t (Székesfehérvárt ?), majd ostromolta Bids (Bécs) várát, ahonnan megszökött a „nemcse“ király. A szultán hatalmába kerítette ezt a várat, lerombolta s az itt levő asszonyokat és kis gyermekeket fogságba hurcolta s azután visszatért hazájába.*

A 48-ik évben ismét visszatért a „nemcse“ király és hatalmába kerítette Búdín-t. Erre a szultán ismét visszatért, a „nemcse“ király megfut, mire a szultán ismét beveszi a várost, azonkívül elfoglalja Asztábúr-t (?) és Szuva-t (?). Ezután hazájába tér...

Ugyanezen, továbbá a következő folio a. oldalán Szakatvár (Szigetvár) bevételét olvashatjuk. Eszerint a várat maga a beteg szultán veszi be és csak a vár eleste után hal meg. Megemlíti a szultánról, I. Szulejmánról, hogy 73 évet élt és 48 évig volt szultán...

A 151. folio a. oldalán, a kegyetlen III. Muḥammad szultánnal kapcsolatban olvassuk, hogy a nevezett szultán a nagy Muḥammad basát vallásháborúra küldi, aki elfoglalta Aflák

várost. Az 1004. évben (1595. Kr. u.) pedig maga a szultán indult hadjáratra s több mint egy évig ostromolt egy várost — melynek neve, sajnos, a krónikából kimaradhatott — míg végre ezt elfoglalta. De akkor a magyarok összegyülekeznek, meglepik a szultán katonáit s egészen a szultán szállásáig hatolnak. Azonban a muszlimek megemberelik magukat s Allah megfutamítja a gyaurokat. A győzelem után a szultán haragjában több hívét megöleti és elcsapja Ibrahim vezírt s helyébe Szinán basát Dsagál fiát teszi, majd ezután visszafelé indul. 1007. évben (Kr. u. 1598.) Várdár várat ostromolja egy évig, míg végre ezt is elfoglalja...

A 154. folio b. lapján olvashatjuk, hogy az 1102. évben (Kr. u. 1690.) Szulejmán szultán Edirné-be (Drinápoly) megy, azon célból, hogy Szendrő és Belgrád várát ostromlóknak segítséget küldjön. De miután eljut Edirné-be, ott megbetegszik és meghal. II. Ahmed idejében azután a törökök elfoglalják Szemendert (Szendrőt) és Belgrádot.

*

Végül szabad legyen még egy krónikáról szólanom, melynek szerzője: Sükrüllah ibn Siháb. Az eredeti krónika perzsa nyelven íródott, azonban van egy török nyelven írt variánsa, mely arról nevezetes, hogy általában véve bővebb mint az eredeti. *Ebben a török nyelvű variánsban* — melynek egy kópiája a British Museum-ban van az „Or. 9266.“ jelzés alatt — *találhatunk a déloroszországi steppén csatangoló ősmagyarokra vonatkozó oly mondatfoslánnyokat, melyek az eleddig ismert keleti források egyikében sincsenek meg.* Ezek ismertetése és analízise nem lehet jelenlegi szerény cikkünknek feladata. De talán nem lesz érdektelen, ha egy-két szót szólunk erről az „Or. 9266.“ jelzésű, 1604-ben másolt világhistóriáról, mint olyanról, mely többször megemlékszik egypár sorban a törököknek a magyarok ellen vívott harcairól.

Igy — tizennégy sorban — megemlékszik a níkápolyi csatáról is. Itt a krónikás elmondja, hogy az átkozott unkarúsok (magyarok) 150,000 gyaurrel megtámadni szándékoztak az igazhívők országát, mire Bajezid szultán legott a Dunához siet s az iszlám határain levő Níkúpúli (Níkápoly) erődnél a gyaurre sereget teljesen szétveri. A magyar seregből azok, akik másfelé nem találtak egerűtat, hajókra szállván kiveztek a Dunára, azonban a hajók legtöbbször a túlterhelés következtében elsüllyedtek. Az igazhívők rengeteg hadizsákmányt és foglyot ejtenek. A szultán a hadjáratból visszatérve Edirné-be megy s ott a zsákmányból jótékony alapítványokat létesít. (292. folio, b.)

Janicsek István.